
Тамара Драганова / Tamara Draganova

СИТУАЦИОНЕН АНАЛИЗ НА УЧЕБНИЦИТЕ ПО ГЕОГРАФИЯ И ИКОНОМИКА ЗА V КЛАС (ПЪРВА ЧАСТ)

Situation Analysis for Textbooks of Geographic and Economics for V-th grade (first part)

Summary: This article presents a situation analysis of Geography and economy textbooks for the 5th grade. As a result of the large amount of new regulatory requirements for the textbooks in Bulgaria, the article is divided into two parts. The 6 textbooks of geography and economics are compared with the curriculum. The criteria on which the situational analysis is based are - age and pupils' characteristics, self-thinking, content of commercial advertising elements, discriminatory texts, learn content, text and output-text components and others.

Key words: curriculum, situation analysis, Geography and economics, geography textbook, evaluation of a textbook.

Да научиш ученика да ползва учебника и въобще книги е велика, благодарна и необходима задача.

А. А. Половинкин

Отговорността и ролята на българския учител в новите образователни реалности да организира и провежда оценяване, както и избор на учебници, са решаващи за ефективността и резултатността от учебния процес. В българската методическа литература по география задълбочено е изследвана темата за дидактическите средства и учебника по география – същност, място, роля, класификации, функции, принципи на конструиране, структура, компоненти, методика за работа с учебника по география и др. Съвременният учебник според С. Дерменджиева е „основно средство на самостоятелната познавателна дейност на ученика” [1]. Умението на всеки учител по география да прави своя личен избор за учебник, по който ще се обучават неговите ученици, е професионален дълг и изисква практически и интелектуални умения за съставяне на обективен ситуационен анализ.

Законът за предучилищното и училищното образование като обществено значим нормативен документ осигурява правото на училищно образование, устройството, функциите, организацията, управлението и финансирането

на системата на училищното образование, в това число определя мястото и ролята на учебника за всеки учебен предмет в българското училище. Съвкупността от задължителни изисквания за резултатите в системата на училищното образование, условията и процесите за тяхното постигане са ясно дефинирани в държавните образователни стандарти (ДОС). В системата на училищното образование ДОС има за познавателните книжки, учебниците и учебните помагала. Държавните образователни стандарти за учебниците се приемат с наредби на министъра на образованието и науката, а учебниците са съставени по начин, който осигурява условия за овладяване на книжовноезиковите норми на българския език [2].

Законът и наредбата установяват същността на учебника като произведение, създадено в резултат на творческа дейност за осигуряване на училищната подготовка, и като „*дидактическо средство, което е за самостоятелно учене на ученика и което подпомага цялостното му обучение по определен учебен предмет или модул за овладяване на компетентностите, посочени в държавния образователен стандарт за общообразователната подготовка... и в съответната учебна програма*” [2, 3].

В училищното образование учебникът може да бъде част от учебен комплект, създаден в единна система. Всеки учебник трябва да отговаря на определени изисквания (критерии) – да е съобразен с възрастовите характеристики на учениците, да насърчава самостоятелността и мисленето, не може да съдържа елементи на търговска реклама и др. Учебникът като печатно издание е предназначен за обучение по даден учебен предмет от общообразователната подготовка, в това число и по география и икономика. Изискванията към съдържанието, графичния дизайн, полиграфическото и електронното изпълнение на учебниците се определят с ДОС, съдържащ се в *Наредбата за познавателните книжки, учебниците и учебните помагала*. Изискванията, на които трябва да отговарят учебниците, са композирани на четири основни вектора: „1.) съдържанието; 2.) графичния дизайн; 3.) полиграфическото изпълнение и 4.) електронното изпълнение” [2, 3, 4].

Целта на статията е да представи ситуационната картина по отношение не на цялостните комплекти, а само на учебниците на хартиен и електронен носител. Регламентираните в ДОС изисквания са критериите, по които се оценяват учебниците и по които е съставен и представен ситуационния анализ (фиг. 1.).



Фиг. 1. Базисен конструктивен модел на изискванията за учебниците по ДОС [3, 4]

Учебната програма по география и икономика за V клас (общообразователна подготовка) е в сила в българското училище от учебната 2016/2017 г. и е утвърдена със Заповед № РД 09-1857 от 17.12.2015 г. на министъра на образованието и науката. Новите нормативни реалности – закон, наредби, учебни планове и учебни програми – изискват следващата стъпка в цялостния образователен процес – предлагане на варианти на учебници за V клас. Със Заповед на министъра през 2017 г. са одобрени учебниците за V клас и е утвърден списък с учебници, които може да се използват в системата на училищното образование – шест варианта на учебници по география и икономика за V клас:

📖 Антон Попов, Елисавета Константинова, Калинка Милкова, Даниела Ангелова-Ганчева, Жанина Здравкова. География и икономика пети клас. С.: ИК „Анубис” ООД, 2017 – Вариант № 1;

📖 Марин Русев, Ваня Сулеменко, Станислав Полименов, Мариан Делчев, Цветелина Ценова. География и икономика 5. клас. С.: „Архимед 2“ ЕООД, 2017 – Вариант № 2;

📖 Румен Пенин, Валентина Стоянова, Тони Трайков, Димитър Желев. География и икономика за 5. клас. С.: „Булвест 2000” ООД, 2017 – Вариант № 3;

📖 Русинчовска-Мандова, М., Ц. Заркова, М. Върбанов. География и икономика 5. клас. С.: СД „Педагог 6“, 2017 – Вариант № 4;

📖 Люсила Цанков, Нено Димов, Емилия Лазарова, Георги Коцев, Георги Бърдаров, Нели Гетова. География и икономика 5. клас. С.: „Просвета Плюс“ ЕООД, 2017 – Вариант № 5;

📖 Стела Дерменджиева, Петър Стоянов, Петя Събева, Надежда Николова, Цветелина Пейкова. География и икономика 5. клас. С.: „Просвета-София“ АД, 2017 – Вариант № 6.

Ситуационният анализ и оценяването на вариантите на учебници е по шестобалната система и по определените в ДОС изисквания/критерии.

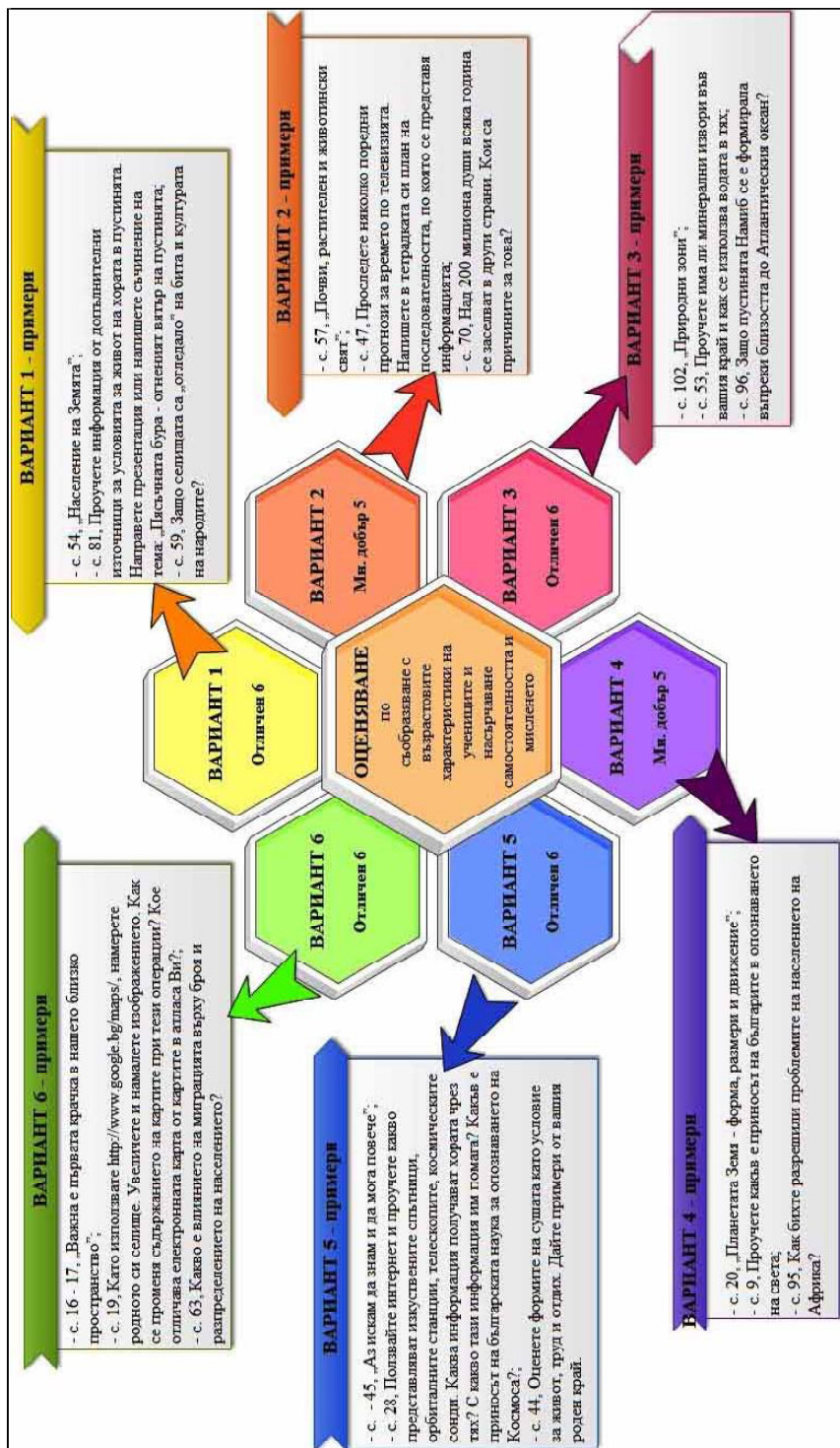
По критерии **съобразяване с възрастовите характеристики на учениците и насърчаване самостоятелността и мисленето** и шестте варианта на учебници са постигнали максимално покриване, като по-малко на тези два критерия са заложили учебниците – *вариант 2* и *4* (фиг. 1.). Като цяло учебниците са съобразени с възрастовите особености на учениците, с тяхната любознателност, с възприемането и ориентирането в географската наука и абстрактността на изучаваните теории, процеси, явления и обекти. Текстовите и извънтекстовите компоненти са съобразени с възрастовите характеристики на учениците, водещи към развитие на практически и интелектуални умения.

Варианти 2 и 4 са в по-малка степен съобразени с възрастовите характеристики на учениците, а при насърчаването на самостоятелността и мисленето са с преобладаване на въпроси и задачи с репродуктивен характер. Констатира се дисбаланс между текстови и извънтекстови компоненти в двата варианта на учебници.

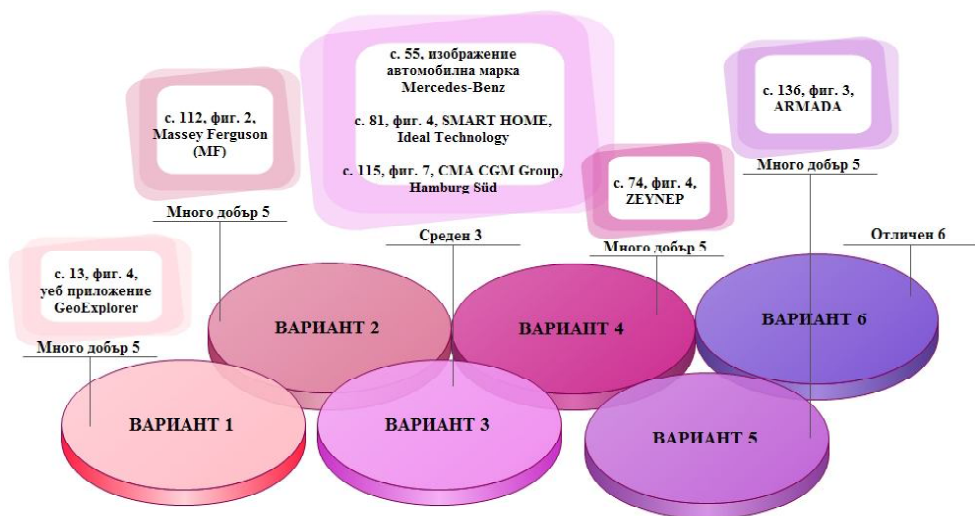
Във *вариант 4* научно-учебният стил е със силно академичен и абстрактен характер, несъобразен с възрастовите характеристики на учениците в V клас, научният стил провокира демотивиране на учениците, липса на интерес към географията като желан и любим учебен предмет в българското училище. Обемът на основния текст е значителен, съдържа много факти, процеси, явления и обекти, което увеличава абстрактността и затруднява възприемането. Големият брой нови понятия и термини в текстовите и извънтекстовите компоненти (219 бр.) затруднява усвояването и устойчивостта на знанията, уменията и компетентностите.

При *вариант 2* на учебника има много „бели петна“, които биха могли да бъдат използвани за извънтекстови компоненти в помощ на учениците при организиране усвояването на учебното съдържание и преодоляване на неговата абстрактност. Обемът на основния текст и новите понятия в една урочна единица са значителни. Натовареността на основния текст с научност го отдалечава от научно-учебния стил.

На критерия – **да не се съдържат елементи на търговска реклама** в учебниците, само *вариант 6* на учебник е спазил изискването на ДОС. И в петте варианта на учебници са допуснати елементи на търговска реклама – фиг. 2.



Фиг. 1. Оценка и примери по учебниците за V клас за съобразяване с възрастовите характеристики на учениците и насърчване самостоятелността и мисленето



Фиг. 2. Ситуационна рамка по критерий – съдържание на елементи на търговска реклама в учебниците [5, 6, 7, 8, 9, 10]

Учебникът не трябва да съдържа текстове, които допускат дискриминация, основана на пол, раса, народност, етническа принадлежност, религия, образование, увреждане, произход, убеждения, обществено положение и имуществено състояние. Това изискване е спазено в пет от вариантите на учебници, с изключение на *вариант 2* (оценка – мн. добър 5). На с. 49 задача 3 е дефинирана като „Задачи за отличници“ [6]. Наименованието на задачата е вид образователна дискриминация по отношение статута на успеваемост на учениците. По своето проектно изпълнение задачите насочват към решаването им от определена целева група ученици - отличници, което демотивира и дискриминира останалите, които не се определят като отличници и нямат успеваемост в процеса на обучение за отличен.

Критерият **учебно съдържание** е декомпозиран на четири основни изисквания – фиг. 1., всяко от които има своя декомпозиция. Съдържанието трябва да отговаря на учебната програма по география и икономика за V клас по отношение на – 1) теми; 2) компетентности като очаквани резултати от обучението по съответните теми; 3) нови понятия.

В таблица 1. са съпоставени по последователност темите за всички варианти на учебници спрямо темите от учебната програма. При *вариант 3* на учебника има пълно съответствие с темите по учебната програма. Варианти

на учебници 1, 4 и 6 имат пропусната една тема от учебната програма – тема 1, която реално присъства два пъти в учебната програма и реално съвпада с последната тема в трите варианта на учебници. Вариантите на учебници 2 и 5 се отличават значително по формулираните теми на учебното съдържание, което е проява на творческо тематично интерпретиране и авторско виждане за темите на учебното съдържание.

Тематично съответствие между учебна програма и учебници

Таблица 1.

ТЕМИ НА УЧЕБНОТО СЪДЪРЖАНИЕ						
ПО УЧЕБНА ПРОГРАМА	ПО ОДОБРЕНИТЕ ВАРИАНТИ НА УЧЕБНИЦИ					
	Вариант 1	Вариант 2	Вариант 3	Вариант 4	Вариант 5	Вариант 6
1. Тема География на континентите и страните	Географска информация	Географията – древна и съвременна наука	География на континентите и страните	Географска информация	Ориентиране и изображения на земната повърхност	Географска информация
2. Тема Географска информация	Планетата Земя	Ориентиране и географска информация	Географска информация	Планетата Земя	Земята – планета в Слънчевата система	Планетата Земя
3. Тема Планетата Земя	География на природата	Планетата Земя и нейната повърхност	Планетата Земя	География на природата	Природата на Земята – неповторима и разнообразна	География на природата
4. Тема География на природата	География на обществото и стопанството	Природата на Земята	География на природата	География на обществото и стопанството	Земята – планета на хората	География на обществото и стопанството
5. Тема География на обществото и стопанството	География на континентите и страните	Общество и стопанство	География на обществото и стопанството	География на континентите и страните	Държавно и политическо устройство и икономика на света	География на континентите и страните
6. География на континентите и страните	-----	Континенти и страни. Африка и Антарктида	География на континентите и страните	-----	География на континентите и страните в света	-----
ОЦЕНКА	Мн. добър 5	Добър 4	Отличен 6	Мн. добър 5	Добър 4	Мн. добър 5

[5, 6, 7, 8, 9, 10, 11]

По компетентности като очаквани резултати от обучението по съответните теми и новите понятия по конкретните теми при шестте учебника е постигнато съответствие с тези от учебната програма (табл. 2.).

Съответствие по компетентности като очаквани резултати от обучението и новите понятия по съответните теми между учебна програма и учебници

Таблица 2

ВАРИАНТ	ПОКАЗАТЕЛИ	ПО УЧЕБНА ПРОГРАМА	ПО УЧЕБНИК	ОЦЕНКА
1.	<i>Наименование на темата</i>	1.1. Географията – древна и съвременна наука	1. Географията – древна и съвременна наука (с. 10–11)	Отличен 6
	<i>Компетентност и като очаквани резултати от обучението по темата</i>	Определя какво изучава географията. Описва откритията на Христофор Колумб, Вашку да Гама и Фернандо Магелан. Нанася маршрутите на мореплавателите върху контурна карта. Дава примери за използване на географията в своя живот.	<u>Учебното съдържание в основния текст има следната логическа структура:</u> Науката география Великите географски открития Откриването на Америка Откриване на морския път до Индия Първото околосветско плаване Географията и хората Текстови и извънтекстови компоненти Рубрика – Географска библиотека, Ще научите. Въпроси и задачи: въпроси 1–4. Илюстративен материал: с. 11, фиг. 1 и фиг. 2. Спомагателен текст – с. 10.	
	<i>Нови понятия по темата</i>	Велики географски открития	Новото понятие по темата е откритоно шрифтово в основния текст чрез курсив и нормален стил на форматиране: – Великите географски открития. Новото понятие е отразено и в рубриката „ <i>Ще научите</i> “: географията, Великите географски открития.	
2.	<i>Наименование на темата</i>	2.1. Ориентиране в природата	4. Ориентиране в природата (стр. 16 - 17)	Отличен 6
	<i>Компетентност и като очаквани резултати от обучението по темата</i>	Знае какво е ориентиране. Знае начини за ориентиране – по Слъщето, с компас, по картата, по местни признаци. Ориентира се в природата с помощта на компас и по карта.	<u>Учебното съдържание в основния текст има следната логическа структура:</u> Хоризонтът и географските посоки Ориентиране чрез Слънце, звезди и компас Други начини на ориентиране Текстови и извънтекстови компоненти Рубрики – Какво научих?, АрхиМедия, Въпроси и задачи. Илюстративен материал: с. 16–17, фиг. 1–3. Спомагателен текст – с. 16–17.	
	<i>Нови понятия по темата</i>	хоризонт компас	Новите понятия по темата са откросни шрифтово в основния текст чрез курсив и получер стил на форматиране: хоризонт; компас. В Речник – с. 134, компас.	
3.	<i>Наименование на темата</i>	4.4. Световен океан	Световен океан (с. 50–51)	Отличен 6
	<i>Компетентност и като очаквани резултати от обучението по темата</i>	Обяснява свойствата на водата в Световния океан (температура, соленост, движения). Определя значението на Световния океан и необходимостта от опазването му.	<u>Учебното съдържание в основния текст има следната логическа структура:</u> Световен океан. Свойства на океанската вода. Извънтекстови компоненти: - въпроси и задачи – 1, 2 и 3 въпрос; - илюстративен материал – фиг. 1, 2, 3, 4; - алгоритъм, с. 50, Как се характеризира океан или море; - приложение – с. 142, Как се характеризира океан или море. Извънтекстови компоненти: - въпроси и задачи – задача 4; - илюстративен материал – фиг. 1, 2, , 3, 4, 5, 6, 7; - алгоритъм, с. 50, Как се характеризира океан или море; - приложение – с. 142, Как се характеризира океан или море. Рубрикации: „ <i>Какво ново знам и мога – две трети от повърхността на Земята...</i> “; „ <i>Още нещо за... Моретата са част от океаните...</i> “ Литература – потърсете в библиотеките – библиографски указател.	
	<i>Нови понятия по темата</i>	вълни приливи и отливи	Новите понятия по темата са откросни шрифтово в основния текст чрез курсив и получер стил на форматиране: - вълните;	

			<p>- приливите и отливите.</p> <p>Новите понятия са отразени и в рубриката „Ключови думи“: хидросфера, Световен океан, океан, море, свойства на водата, соленост, вълни, прилив, отлив, течение.</p> <p>Новите понятия в проекта на учебник <u>не се съдържат</u> в <i>Речник на термините</i> – с. 138–139. В речника са включени понятията – Световен океан, океански понижения, хидросфера и др.</p>	
4.	<p><i>Наименование на темата</i></p> <p><i>Компетентност и като очаквани резултати от обучението по темата</i></p>	6.5. Води	<p>3.5. Води (с. 88–89)</p> <p>Учебното съдържание в основния текст има следната логическа структурира:</p> <p>Особености. Реки. Езера.</p> <p>Текстови и извънтекстови компоненти.</p> <p>Основният текст е носител на учебното съдържание за особеностите на водите в Африка, характеристика на реките Нил, Конго, Нигер, Замбези, както и за езерата Виктория, Танганика, Чад; отточни области, вододел и главен вододел.</p> <p>Рубрики – „<i>Любопитно: На река Конго се изгражда каскадата...</i>“; „<i>Какво научих – Африка е богата на реки...</i>“</p> <p>Рубрика „Въпроси и задачи“: наанся на контурна карта реки, езера и водопади – зад. 4.</p> <p>Спомагателен текст – с. 88, правило за характеризиране на река; хидрограма на р. Конго и р. Нил; илюстративен материал и картосхема, картодиаграма – от 1 до 6.</p> <p>Човешки раси и религии в света – урок за практическа дейност: с. 67; съдържа въпроси и задачи за уважение и търпимост между хората; попълване на таблица за религиите в света; работа с текст; разкриване на причините.</p>	Отличен 6
	<p><i>Нови понятия по темата</i></p>	<p>делта, естуар</p> <p>Новите понятия по темата са открити шрифтово в основния текст чрез получер стил на форматиране: огромно водно богатство, безоточни области, прагове и водопади, водосборни басейни, главен вододел, вододел, делта, естуар.</p> <p>Част от понятията, открити в основния текст в проекта на учебник се съдържат в <i>Речник на използваните понятия</i> – с. 112–117: делта, естуар, вододел, водосборен басейн, водопад.</p>		
5.	<p><i>Наименование на темата</i></p> <p><i>Компетентност и като очаквани резултати от обучението по темата</i></p>	3.1. Планетата Земя – форма, размери и движения	<p>8. Планетата Земя – форма и движения (с. 26–28)</p> <p>Учебното съдържание в основния текст има следната логическа структурира:</p> <p>Какво е мястото на Земята в Слънчевата система? Каква планета е Земята? Какви са големината и формата на Земята? Защо хората изследват Космоса? Въртене на Земята около оста ѝ? Кои са последните от въртенето на Земята около оста ѝ? Обикаляне на Земята около Слънцето Кои са последните от смяната на сезоните?</p> <p>Текстови и извънтекстови компоненти</p> <p>Въпроси и задачи: въпроси 1–6.</p> <p>Рубрика: „Запомнете“, с. 28.</p> <p>Спомагателен материал: с. 26–28, номер 1–5</p>	Отличен 6
	<p><i>Нови понятия по темата</i></p>	<p>Земна ос Равноденствие Слънцестоене</p> <p>Новите понятия по темата са открити шрифтово в основния текст чрез курсив и нормален стил на форматиране върху лилав фон с преливащ ефект: равноденствие, слънцестоене, земна ос</p> <p>Новите понятия в проекта на учебник се съдържат и в <i>Речник на използваните понятия</i> – с. 142–147: равноденствие, слънцестоене, земна ос</p>		

6.	<i>Наименование на темата</i>	5.3. Политическа карта на света	26. Политическа карта на света (с. 66–67)	Отличен 6
	<i>Компетентност и като очаквани резултати от обучението по темата</i>	Знае какво е държава и форма на управление Групира държавите по: площ, географско положение, брой на населението и форма на управление (република, монархия) Назовава някои международни организации (ООН, ЕС, НАТО).	<u>Учебното съдържание в основния текст има следната логическа структурира:</u> Политическа карта на света Държава Основни форми на управление Групиране на държавите Международни организации Текстови и извънтекстови компоненти Въвеждане в урока – с. 66. Рубрика – Въпроси и задачи: въпроси 1, 2 и 3. Съдържа един въпрос за възпроизвеждане на знания, един въпрос за обясняване на процеси и явления и един въпрос за приложение на знания и умения. Допълнителни и спомагателни материали: фиг. 1 – фиг. 7 (таблица, снимков материал).	
	<i>Нови понятия по темата</i>	Политическа карта	Новото понятие по темата е открито шрифтово в основния текст чрез получер стил на форматирание: политическа карта . Новите понятия в проекта на учебник се съдържат и в <i>Речник</i> – с. 112–115: политическа карта .	

[5, 6, 7, 8, 9, 10, 11]

Учебното съдържание в различните варианти на учебници е структурирано логически и е систематизирано, което позволява на учениците да осмислят обема в цялост и единност, както и неговото лесно разбиране и прилагане в нова ситуация. Учебното съдържание е насочено в посока от познаване, разбиране и приложение към анализ, синтез и оценка. Съдържанието провокира изграждане на умения за самостоятелно учене, за творческо и критическо мислене, за представяне на лично мнение и работа с географската карта, работа с различни източници на информация и др.

Критерият **текст и извънтекстови компоненти** включва общо 5 изисквания, всяко от които има различен брой условия. В настоящата статия са разгледани подборно само определени изисквания, като първа част на ситуационния анализ.

При критерия **балансираност на информацията, предвидена за нови знания, за упражнения, за преговор, за обобщения**, в съответствие с препоръчителното процентно разпределение **в съответната учебна програма** има приблизително припокриване при различните варианти (табл. 3.). Изискването не се отнася за *урок за контролни работи*. Важен аспект на учебната програма по отношение балансираността между типовете уроци е, че дава препоръчителното процентно разпределение, което обяснява предварително съществуващите разминавания между учебниците и учебната програма. Този факт се обяснява и с това, че учебникът по своята същност е произведение, създадено в резултат на творческата дейност на всеки авторски колектив.

Съответствие между учебна програма и учебници по процентно разпределение на типовете уроци

Таблица 3.

№	ТИПОВЕ УРОЦИ	ПРОЦЕНТНО РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ НА ЗАДЪЛЖИТЕЛНИТЕ УЧЕБНИ ЧАСОВЕ ПО УЧЕБНА ПРОГРАМА	ПРОЦЕНТНО РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ НА ЗАДЪЛЖИТЕЛНИТЕ УЧЕБНИ ЧАСОВЕ ПО ПРОЕКТ НА УЧЕБНИК	ЗАБЕЛЕЖКА
ВАРИАНТ 1 – ОТЛИЧЕН 6				
1.	За нови знания	59%	59%	В учебника има балансираност на информацията, предвидена за нови знания, за упражнения, за преговор, за обобщения, в съответствие с учебната програма. Годишният хорариум по география и икономика в V клас е 51 учебни часа по рамков учебен план и учебна програма, а в учебника авторският колектив е предложил 52 урочни единици. Броят на типовете уроци напълно съпада с препоръчителния от учебната програма, като е предвиден един учебен час повече за урок за упражнения*
2.	За упражнения	19%	19%	
3.	За преговор	6%	6%	
4.	За обобщение	6%	6%	
5.	За контролни работи	10%	10%*	
ВАРИАНТ 2 – ОТЛИЧЕН 6				
1.	За нови знания	59%	59%	В учебника има пълно съпадение на процентното разпределение на уроците за нови знания, за упражнения, за преговор, за обобщения, в съответствие с учебната програма. Годишният хорариум по география и икономика в V клас е 51 учебни часа по рамков учебен план и учебна програма, като в учебника авторският колектив също е предложил 51 урочни единици. Броят на типовете уроци напълно съпада с препоръчителния от учебната програма
2.	За упражнения	19%	19%	
3.	За преговор	6%	6%	
4.	За обобщение	6%	6%	
5.	За контролни работи	10%	10%	
ВАРИАНТ 3 – МНОГО ДОБЪР 5				
1.	За нови знания	59%	60%	В учебника имат повече темите за упражнения, като са намалени темите за преговор и обобщение, и има минимално разминаване в процентното съотношение за уроците за нови знания и контролни работи. Годишният хорариум по география и икономика в V клас е 51 учебни часа по рамков учебен план и учебна програма, а в учебника авторският колектив е предложил 45 урочни единици
2.	За упражнения	19%	22%	
3.	За преговор	6%	4,5%	
4.	За обобщение	6%	4,5%	
5.	За контролни работи	10%	9%	
ВАРИАНТ 4 – МНОГО ДОБЪР 5				
1.	За нови знания	59%	60%	В учебника има само едно съответствие с процентното разпределение на уроците за преговор. Във всички останали типове уроци има минимално несъответствие с процентното препоръчително разпределение по учебната програма. Годишният хорариум по география и икономика в V клас е 51 учебни часа по рамков учебен план и учебна програма, а в учебника авторският колектив е предложил 44 теми и 6 контрола, общо 50 урочни единици
2.	За упражнения	19%	18%	
3.	За преговор	6%	6%	
4.	За обобщение	6%	8%	
5.	За контролни работи	10%	8%	
ВАРИАНТ 5 – ДОБЪР 4				
1.	За нови знания	59%	64%	В учебника има значителен дисбаланс между процентното съотношение по типове уроци и учебната програма. Това е единственият вариант на учебник с липса на пълно съпадение поне по един от типовете уроци. Учебникът включва общо 50 урочни единици, от които 32 за нови знания, 6 за обобщение, 6 за контрол и 6 за дейност. Не са отделени учебни часове за преговор Годишният хорариум по география и икономика в V клас е 51 учебни часа по рамков учебен план и учебна програма, а в проекта на учебник авторският колектив е предложил 50 урочни единици, като номерация, но общо са 53 (Аз искам да знам и да мога повече – 3)
2.	За упражнения	19%	12%	
3.	За преговор	6%	0%	
4.	За обобщение	6%	12%	
5.	За контролни работи	10%	12%	
ВАРИАНТ 6 – ОТЛИЧЕН 6				
1.	За нови знания	59%	59%	В учебника има балансираност на информацията, предвидена за нови знания, за упражнения, за преговор, за обобщения, както и пълно съответствие с препоръчителното процентно разпределение с учебната програма. Годишният хорариум по география и икономика в V клас е 51 учебни часа по рамков учебен план и учебна програма, а в учебника авторският колектив е предложил 46 теми, като останалите са предвидени за контрол, с което стават 51
2.	За упражнения	19%	19%	
3.	За преговор	6%	6%	
4.	За обобщение	6%	6%	
5.	За контролни работи	10%	10%	

[5, 6, 7, 8, 9, 10, 11]

Текстът и извънтекстовите компоненти и в шестте варианта на учебници осигуряват много добри условия за насърчаване и улесняване на самостоятелното търсене на информация от различни източници (табл. 4.).

Примери за съответствие между учебна програма и учебници при осигуряване на условия за самостоятелно търсене на информация от различни източници

Таблица 4.

ВАРИАНТ НА УЧЕБНИК	ПРИМЕРИ	ОЦЕНКА
Вариант 1	<ul style="list-style-type: none"> ➤ С. 18, тема: Географи детективи; зад. 2. „Завършете ваието географско „разследване“ с доклад. Посочете кои знания и умения ви бяха полезни и как може да ги използвате в живота.“ ➤ С. 49, тема: Природни зони на Земята; зад. 3. „Направете кратка презентация на тема „Най-интересната за мен природна зона“ и я представете пред класа.“ ➤ С. 57, тема: Население на Земята; Въпроси и задачи – зад. 2. „Съставете текст, който да описва избрана от вас раса по основни признаци.“; зад. 3. – „С помощта на родителите проследете миграциите на членове на ваието семейство.“ ➤ С. 80–81, тема: Климатични пояси и области; Въпроси и задачи – зад. 3. „Прочетете информация от допълнителни източници за условията за живот на хората в пустинята. Направете презентация или напишете съчинение на тема: „Пясъчната буря – огненият вятър на пустинята.“ 	Отличен 6
Вариант 2	<ul style="list-style-type: none"> ➤ С. 76–78, тема: Политическа карта на света; задача – Въпроси и задачи – „Намерете в интернет информация за Европейския съюз и съставте списък на страните, които членуват в него.“ ➤ С. 46–47, тема: Климат – фактори и елементи; Въпроси и задачи – „Проследете няколко поредни прогнози за времето по телевизията. Напишете в тетрадката си план на последователността, по която се представя информацията.“ ➤ С. 91–93, тема: Релеф и полезни изкопаеми на Африка; задача „Потърсете допълнителна информация за вулканите в Африка. Напишете кратко съчинение за един от тях по избор – къде е разположен, колко е висок, кога изригва и др.“ ➤ С. 104, тема: Природни зони в Африка; задача в основния текст – „Най-разпространените в джунглата на Африка животни са горски слон, леопард, крокодил, питон, горила (фиг. 2), шимпанзе, окапи, папагал, тукан. Потърсете допълнителна информация и характеризирайте особеностите на всяко едно от тях.“ 	Отличен 6
Вариант 3	<ul style="list-style-type: none"> ➤ С. 24; Въпроси и задачи към тема Планетата Земя – форма, размери, движение; зад. 4. – „Прочетете в интернет за съвременните изследвания на Слънчевата система с помощта на новите технологии.“ ➤ С. 26; Въпроси и задачи към тема Строеж на Земята; зад. 4. – „Прочетете книгата на световноизвестния френски писател Жул Верн „Пътешествие до центъра на Земята“ и я обсъдете със съучениците си“ ➤ С. 57, в допълнителния текст „Още нещо за...“ към тема Почви, растителност и животински свят – „Подгответе презентация, представяща Червената книга на България, защитени растения и животни.“ ➤ С. 122; Въпроси и задачи към тема Антарктида; зад. 7. – „Съберете информация за договора за Антарктида. Какъв е политическият статут на континента според него?“ 	Отличен 6
Вариант 4	<ul style="list-style-type: none"> ⇒ С. 28, тема: Сушата и водата на Земята – континенти и океани; Въпроси и задачи – зад. 1. „Потърсете информация и запишете в тетрадките кои от днешните континенти са били части от Лавразия и кои – от Гондвана.“ ⇒ С. 33–34, тема: Природни бедствия – как да се защитим?; в основния текст – „Потърсете допълнителна информация в интернет за земетресенията и правилата за поведение.“, „Потърсете и допълнителна информация за опасностите при наводнение и правилата за поведение при възникването му.“ ⇒ С. 42–43, тема: Световен океан; Въпроси и задачи – зад. 4. „Потърсете в интернет данни за големи екологични катастрофи в Световния океан.“ ⇒ С. 79, тема: Географско положение, брегове и опознаване; Въпроси и задачи – зад. 3. „Какво значение има прокопанването на Суецкия канал? Потърсете допълнителна информация за него.“ 	Отличен 6
Вариант 5	<ul style="list-style-type: none"> ➤ С. 13; Въпроси и задачи към тема Ориентиране по земната повърхност; зад. 4. – „Ползвайте интернет. Прочетете възможностите на съвременните технологии за ориентиране в пространството.“ ➤ С. 44, Въпроси и задачи: зад. 5. „Сформирайте екипи. Ползвайте интернет и подберете снимки и информация за а) равнинни форми; б) изпъкнали форми; в) вдлъбнати форми. Представете пред класа резултатите от своята дейност.“ ➤ С. 57, Въпроси и задачи – зад. 4. „Какви опасности грозят Световния океан? Прочетете как може да се предотвратят.“ ➤ С. 115, Въпроси и задачи – зад. 3. „Използвайте текста и информация от интернет. Разкрийте въздействието на хората върху природата в отделните природни зони. Дайте примери.“ 	Отличен 6

Вариант 6	<ul style="list-style-type: none"> ☞ С. 19; рубрика <i>Въпроси и задачи</i> към тема <i>Географска карта и географски глобус</i>; зад. 3. – „<i>Като използвате http://www.google.bg/maps/, намерете родното си селище. Увеличете и намалете изображението. Как се променя съдържанието на картите при тези операции? Кое отличава електронната карта от картите в атласа Ви?</i>“ ☞ С. 77; рубрика <i>Въпроси и задачи</i> към тема <i>Географско положение, големина, брегове и опознаване на Африка</i>; зад. 2. “ „<i>С помощта на природогеографската карта направете мислено пътешествие с кораб край бреговете на Африка и опишете географските обекти, край които плавате.</i>“ ☞ С. 86; рубрика <i>Въпроси и задачи</i> към тема <i>Природни зони</i>; зад. 3. – „<i>Потърсете в сайта YouTube и научете повече за природата в африканската савана от филма „African Savanna by Pim Niesten.</i>“ ☞ С. 92–93; рубрика <i>Въпроси и задачи</i> към тема <i>Политическа карта на Африка</i>; зад. 1. – „<i>С помощта на политическата карта проследете кои държави пресича 20^о-ият меридиан.</i>“ 	Отличен 6
-----------	--	-----------

[5, 6, 7, 8, 9, 10]

По критерий **възможности за самооценяване на постиженията на учениците** вариантите на учебници предлагат различни оценъчни модели.

Вариант 1

Учебникът осигурява възможности за провеждане на контрол на постиженията на учениците, но не е предоставена скала за оценяване (табл. 5.).

Примери за осигурени възможности за провеждане на контрол по учебник

Таблица 5.

№	ТЕМА	СТРАНИЦ А	ТИП НА УРОКА	ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА САМООЦЕНЯВАНЕ НА ПОСТИЖЕНИЯТА НА УЧЕНИЦИТЕ	ЗАБЕЛЕЖКА
1.	Проверете какво знаете и можете в началото	8	Контрол	Няма представена скала за самооценяване	във всеки урок за контрол е записано – ТУК НЕ СЕ ПИШЕ
2.	География на природата	52	Контрол		
3.	Тематичен контрол	72	Контрол		
4.	Африка	104–105	Контрол		
5.	Какво научих	114–115	Контрол		

[5]

Вариант 2

Учебникът осигурява възможности за провеждане на контрол на постиженията на учениците, като предоставя скала за оценяване и превръщане на точките в оценка по шестобалната система (табл. 6.).

Например: с. 24–25, тема: **Какво научихме за географията, ориентирването и изобразяването на земната повърхност (урок за контрол и оценка):** „*Сравнете резултатите си с тези на съучениците си. Проверете с колко от общо 10 въпроса и задачи сте се справили успешно. Поставете си сами оценка по следния начин:* – в табличен вид са предоставени броя на правилните отговори и решения, като са приравнени към оценките от 2 до 6 [6]“.

Възможности за провеждане на контрол на постиженията на учениците по теми от учебника

Таблица 6.

№	ТЕМА	СТРАНИЦА	ТИП НА УРОКА	ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА САМООЦЕНЯВАНЕ НА ПОСТИЖЕНИЯТА НА УЧЕНИЦИТЕ	ЗАБЕЛЕЖКА
1.	Какво научихме за географията, ориентирането и изобразяването на земната повърхност	24–25	Урок за контрол и оценка	За всеки урок за контрол и оценка се съдържа текста: „Сравнете резултатите си с тези на съучениците си. Проверете с колко от общо 10 въпроса и задачи сте се справили успешно. Поставете си сами оценка по следния начин:“ В табличен вид са предоставени броят на правилните отговори и решения, приравнени към оценките от 2 до 6	Във всеки урок за контрол и оценка е записано – „Решенията и отговорите им можете да дадете по два начина: писмено (в тетрадка) или усно“
2.	Какво научихме за Земята е нейната природа	66–67	Урок за контрол и оценка		
3.	Какво научихме за страните и народите по света	84–85	Урок за контрол и оценка		
4.	Какво научихме за природата на Африка	108–109	Урок за контрол и оценка		
5.	Какво научихме за Земята, Африка и Антарктида	128–129	Урок за контрол и оценка		

[6]

Варинат 3

Учебникът осигурява отлични възможности за самооценяване на постиженията на учениците (табл. 7.).

Систематизиране на възможности за самооценяване на постиженията на учениците по учебник

Таблица 7.

№	ТЕМА	СТРАНИЦА	ТИП НА УРОКА	ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА САМООЦЕНЯВАНЕ НА ПОСТИЖЕНИЯТА НА УЧЕНИЦИТЕ	СТРАНИЦА
1.	Да опознаем езика на картата, да определим точния географски адрес	20–21	Упражнение	Запишете за всяка от изпълнените задачи как преценявате, че сте се справили: 1. Справям се без затруднение! 2. Справям се с малки трудности! 3. Имам нужда от помощ!	21
2.	Да сравняваме континенти и океани	32–33	Упражнение		33
3.	Релеф на земната повърхност	40–41	Упражнение		41
4.	Да четем климатограми и хидрограми, да характеризираме климатични пояси	54–55	Упражнение		55
5.	Млади изследователи Географско пътешествие	66–67	Упражнение		66
6.	Да опознаем политическата карта на света	76–77	Упражнение		76
7.	Природата и хората на Африка и Антарктида	124–125	Обобщение		125
8.	Взаимодействие между човека и природата	126–128	Годишен преговор		128
9.	Тестови задачи за самопроверка	130–137	Контрол (самопроверка)		Указание за провеждането на самопроверка и получаване на представа за личните постижения. Представена е таблица, съдържаща номер на въпроса и брой точки за всеки верен отговор.

	Тестови задачи за самопроверка Входно равнище	130 - 131	Контрол (самопроверка)	Таблица, съдържаща номер на въпроса и брой точки за всеки верен отговор от № 1 до № 17. Скала за оценяване: до 9 т. – слаб 2 10–11 т. – среден 3 12–17 т. – добър 4 18–24 т. много добър 5 25–28 т. – отличен 6	131
10.	Тестови задачи за самопроверка Планетата Земя	132–133	Контрол (самопроверка)	Таблица, съдържаща номер на въпроса и брой точки за всеки верен отговор от № 1 до № 25. Скала за оценяване: до 7 т. – слаб 2 8–11 т. – среден 3 12–18 т. – добър 4 19–26 т. много добър 5 27–30 т. – отличен 6	133
11.	Тестови задачи за самопроверка Африка и Антарктида	134–135	Контрол (самопроверка)	Таблица, съдържаща номер на въпроса и брой точки за всеки верен отговор от № 1 до № 20. Скала за оценяване: до 5 т. – слаб 2 6 т. – среден 3 7–13 т. – добър 4 14–19 т. много добър 5 20–22 т. – отличен 6	135
12.	Тестови задачи за самопроверка Издходно равнище	136–137	Контрол (самопроверка)	Таблица, съдържаща номер на въпроса и брой точки за всеки верен отговор от № 1 до № 24. Скала за оценяване: до 7 т. – слаб 2 8–11 т. – среден 3 12–18 т. – добър 4 19–26 т. много добър 5 27–30 т. – отличен 6	137

[7]

Варинат 4

Учебникът осигурява възможности за самооценяване на постиженията на учениците в рубриката „Знам и мога“ (табл. 8.).

Възможности за самооценяване по учебник

Таблица 8.

№	ТЕМА	СТРАНИЦА	ОТГОВОРИ НА ЗНАМ И МОГА	СТРАНИЦА
1.	Знам и мога. Какво знам и мога в началото	6	I. Какво знам и мога в началото	118
2.	Знам и мога. Ориентиране в природата. Географски глобус и географска карта	18	II. Ориентиране в природата. Географски глобус и географска карта	118
3.	Знам и мога. Природният лик на Земята	52	III. Природният лик на Земята	118
4.	Знам и мога. Общество и стопанство	76	IV. Общество и стопанство	118–119
5.	Знам и мога. Африка	102–103	V. Африка	119
6.	Знам и мога. Какво знам и мога в края на учебната година	109	VI. Какво знам и мога в края на учебната година	119–120

[8]

Варинат 5

Учебникът осигурява възможности за контрол на постиженията на учениците, но без възможности за оценяване (табл. 9.).

Систематизация на тестовете по учебник

Таблица 9.

№	ТЕМА	СТРАНИЦА	ТИП НА УРОКА ПО УЧЕБНИК	ЗАБЕЛЕЖКА
1.	Тест 1	22–23	Тематичен контрол	Не е представена скала с верните отговори. Посочено е да се работи в учебната тетрадка. Работете в тетрадката! На с. 22 – указания към теста
2.	Тест 2	36–37	Тематичен контрол	
3.	Тест 3	72–73	Тематичен контрол	
4.	Тест 4	98–99	Тематичен контрол	
5.	Тест 5	128–129	Тематичен контрол	
6.	Годишен контрол	140–141	Годишен контрол	




[9]

Варинат 6

Учебникът осигурява възможности за самооценяване на постиженията на учениците – с. 9. На с. 9 има посочена скала за самооценяване – „*Какви са вашите постижения?*”, съдържаща мнемонични знаци и точките на оценяване:

- ➔ 0–10 т. Трябва сериозно да преговаряте;
- ➔ 11–25 т. Припомнете си това, на което сте получили по-ниски резултати;
- ➔ 26–30 т. Поздравления! Това е пътят към успеха!

На с. 7 е изписано правило за самооценяване. В скалата за самооценяване е записано:

-  0 т. – за задача без отговор или с неправилен отговор;
-  1 т. – за задача с непълен или частично верен отговор;
-  2 т. – за правилен отговор [10].

От всички шест варианта на учебници само *вариант 1* не осигурява цялостно възможността за самооценяване на постиженията на учениците.

Ситуационният анализ на учебниците по география и икономика в V клас поради големия брой критерии е представен в две части, като проектира един специфичен аспект за учебния процес – взаимодопълващата роля на учителя с учебника. В голяма степен резултатите от обучението зависят от избора на учебник от учителя по география. Учителят прави съзнателен и отговорен избор в интерес на учениците, като избира учебника, заемащ централно място сред дидактическите средства, който полага основните научни знания по география като трансформация на научното познание, нормативната рамка по ДОС, учебните планове и програми. Всички тези специфики превръщат в известен смисъл учебника по география и икономика (в това число цялостния учебен комплект) от обект в субект на педагогическото въздействие. Разбирането от учителя за педагогическата роля на учебника, познаването на функ-

циите и особеностите на неговото конструиране, както и ръководенето на уменията от учителя за познаване и прилагане методиката на организация при работа с учебник от него и от учениците, са в пряка зависимост с резултатите и качеството на обучението.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

1. **Дерменджиева, С., П. Събева, Б. Димитрова.** География и образование. Методика на обучението по география, I част. В. Търново: Унив. изд. „Св. св. Кирил и Методий”, 2010, с. 28–29, с. 82. [Dermendzhieva, S., P. Sabeva, B. Dimitrova. Geografia i obrazovanie. Metodika na obuchenieto po geografia, I chast. V. Tarnovo: Univ. Izd. „Sv. sv. Kiril i Metodii”, 2010, s. 28–29, s. 82].

2. Закон за предучилищното и училищното образование. България, 2016. [Zakon za preduchilishhtnoto i uchilishhtnoto obrazovanie. Bulgaria, 2016].

3. Наредба № 6 от 30.11.2015 г. за познавателните книжки, учебниците и учебните помагала. [Naredba № 6 от 30.11.2015 g. za poznavatelnite knizhki, uchebnitsite i uchebnite pomagala].

4. Наредба № 10 от 19.12.2017 г. за познавателните книжки, учебниците и учебните помагала. [Naredba № 10 от 19.12.2017 g. Za poznavatelnite knizhki, uchebnitsite i uchebnite pomagala].

5. **Попов, А., Е. Константинова, К. Милкова, Д. Ангелова-Ганчева, Ж. Здравкова.** География и икономика 5 клас. София: ИК „Анубис” ООД, 2017. [Popov, A., E. Konstantinova, K. Milkova, D. Angelova-Gancheva, Zh. Zdravkova. Geografia i ikonomika 5 klas. Sofia: IK „Anubis” OOD, 2017].

6. **Русев, М., В. Сулеменко, С. Полименов, М. Делчев, Ц. Ценова.** География и икономика 5 клас. София: „Архимед 2” ЕООД, 2017. [Rusev, M., V. Sulemenko, S. Polimenov, M. Delchev, Ts. Tsenova. Geografia i ikonomika 5. klas. Sofia: „Arhimed 2” EOOD, 2017].

7. **Пенин Р., В. Стоянова, Т. Трайков, Д. Желев.** География и икономика за 5. клас. София: „Булвест 2000” ООД, 2017. [Penin, R., V. Stoyanova, T. Traikov, D. Zhelev. Geografia i ikonomika 5. klas. Sofia: „Bulvest 2000” OOD, 2017].

8. **Русинчовска-Мандова, М., Ц. Заркова, М. Върбанов.** География и икономика 5. клас. София: СД „Педагог 6”, 2017. [Rusinchovska-Mandova, M., Ts. Zarkova, M. Varbanov. Geografia i ikonomika 5. klas. Sofia: SD „Pedagog 6”, 2017].

9. **Цанков Л., Н. Димов, Е. Лазарова, Г. Коцев, Г. Бърдаров, Н. Гетова.** География и икономика 5. клас. София: „Просвета Плюс” ЕООД, 2017. [Tsankova, L., N. Dimov, E. Lazarova, G. Kotsev, G. Bardarov, N. Getova. Geografia i ikonomika 5. klas. Sofia: „Prosveta Plyus” EOOD, 2017].

10. **Дерменджиева С., П. Стоянов, П. Събева, Н. Николова, Ц. Пейкова.** География и икономика 5. клас. София: „Просвета-София” АД, 2017. [Dermendzhieva, S., P. Stoyanov, P. Sabeva, N. Nikolova, Ts. Peikova. Geografia i ikonomika 5. klas. Sofia: „Prosveta-Sofia” AD, 2017].

11. Учебна програма по география и икономика за V клас (общообразователна подготовка по рамкови учебни планове), 2015. [Uchebna programa po geografia i ikonomika za V klas (obshtoobrazovatelna podgotovka), 2015].